

Landskap: *Skåne*Upptecknat av: *Pehr Andersson*Härad: *Bara*Adress: *Hässelberga, Kungälv*Socken: *Lymby*Berättat av: *egna minnen*Uppteckningsår: *avskr. 1948*Född år *1869* i*Skånebruk.*

s. 1-4.

Att iakttaga i gamla tider.

s. 5-10.

Måndagsdag.

s. 11-16.

Julseder på 1870-80 talet.

s. 17-24.

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR **M.10629** : /.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Egna minnen och erfarenheter om skördebruk.

Några ovanliga sedvänjer vid början av slåtter och skörd har jag ej hört tals om. Däremot var vid skördens avslutning flera egendomliga sedvänjer och talesätt i bruk förr i tiden. Sålunda sade man då blott en obetydlig del av säden var kvar på rot, att man skulle passa på haren eller ta haren och fruntimmerna ställde sig med "rivorna" (rävsorna) i högsta hugg låtsande sig vänta en verklig hare. Jag har själv en gång vid ett sådant tillfälle sett en hare komma fram från den sista återstoden av säden och så i känslan av att ett gott arbete var utfört ställde man till med denna lilla lustighet. Man hade ju även observerat att harar ibland gömde sig undan i den sista resten av säden och någon mystisk innebörd tror jag ej fanns i denna sed. "Stådare" eller "ståddare" (ordet uttalas på båda sätt) har jag en gång i min ungdom varit med om att utföra. Den gjordes av de sista stråna från skörden, försvarligt stor och med inlägg av stenar

Avskrift av originalet, som är i upptecknarens, Pehr
Andersson, ägo. Februari 1948.

ACC. N:R **M. 10629 : 2.**

för att öka tyngden och med flera band om och formad som en människa med armar och ben. Under skämt och glam i känslan och glädjen över avslutad skörd tävlade man om att göra sig lustig. Det var kvinnorna, som utförde detta och om någon yngling var närvarande låtsade man sig fånga honom och binda in honom tillsammans med säden. Sedan sattes han upp tillsammans med de andra nekarna i en "håv". Man skulle sen laga så att han fick åka på sista lasset, som ibland majades och skulle där så många som fick plats åka hem till gården. Där skulle "morän" vara tillreds och stänga portarna för att det skulle bli "jimmerlam" nästa vår. Stådaren skulle gömmas. I äldre tid bakades såkakaka av säden från denne. Vid rågskörden var brukligt med bättre mat "färsk soppa", "stenkakor", och ris- eller korngrynsgröt. Vid den övriga skörden var matordningen som vanligt. Efter skördens avslutande hade man "höstagille" med musik och dans. Man bjöds på middag bestående av: färsk soppa, pepparrotskött, stek och som efterrätt: risgrynskaka eller "klenor", "gorån" och "rosor". Till denna fäst inbjödotes utom "höstafolket"

2
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M. 10629:3.

även släkt och vänner. Efter toddy och kaffe med kakor bjöds och åts på natten en måltid bestående av sylta med rödbetor, lutfisk och gröt, samt kakor. Mellan måltiderna dansade man och till omväxling utförde man lekar "blindbock", "gömma ringen", "tjuven", "skeppet är lastat" m.fl. och ynglingarna visade prov på vighet och styrka. Säden lades in på så sätt att första laget ställdes upprätt och sedan lades nekarna i lutande ställning med axen nedåt och för att man i någon mån skulle förhindra ohyra att angripa säden var man mån om att ej toppen utan roten lades emot väggarna. I loggolvet var inlagd skallar av häst för att bättre klang skulle höras vid tröskandet. Kom någon yngre person in vid tröskarbetet tillfrågades han om han ville se lokatten. Blev svaret jakande lades plejelen om halsen och klämdes till, tills man bad om förskoning. Någon tro på ett sådant väsen, har jag inte hört omtalas liksom talet om "bråntjässan" och busemannen. På mindre gårdar ville man gärna ha uttröskat till jul, men på större gårdar drog det långt fram på vintern. Om den som var långt tillbaka med arbetet talades ringaktande

3
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R **M. 10629** 4

och han kallades: "bagasere", "dribb", "drahas", "senor-
pels", m.fl. liknande uttryck. Var jag fått uppgiften att
såkaka bakades av mjöl från stådaren kan jag numera ej
erindra mig. Men ofta har jag hört att såkaka var lik-
tydigt med julbröd och att såväl hästar som körkarlar
skulle ha därav då man började vårbruket. Då man vet att
man ofta blandade rågmjölet med korn - eller blandsäds-
mjöl och man vet att stådaren lades överst på gällen och
tröskades sist är ej otroligt att mjöl från stådaren
också kunde komma i såkakan, då man vid mitten av 1800-
talet och tidigare uteslutande tröskade med slaga och
hade tillfälle att taga vara på säden från stådaren. Det
har inte sagts att såkakan uteslutande bakades av mjöl
från stådaren. Det är i alla fall så länge sen att ingen
nu levande kan erindra sig hur det var. Någon mening mås-
te det vara med att man besvärade sig med att taga upp
stådaren hel, ja ibland måste man ju hissa upp den i
stället för att lösa banden och sticka upp den som den
andra säden. Jag tror på ett mystiskt samband mellan stå-
dare och såkaka.

Per Andersson född 1869.

4
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R **M. 10629:57**

"Makternas" spel och skrock.

Man hade mycket att iakttaga i gamla tider, för att det man hade fär händer skulle lyckas. Man trodde sig nämligen vara omgiven av mystiska makter, som i regel voro fientligt stämda mot människorna, endast "vättar" eller "goenissar" voro, om man ställde sig väl med dem, välvilliga. Stål var ett kraftigt medel mot otyg. Det heliga korstecknet var också ett medel. Kyrkobly var även bra att bära på sig. Kors skrevs på dörrar, kors jordes i smäret efter ältningen och i surdegen, kors jordes i askan, sedan man fäst elden och likaså framför hästarna i sanden med piskskäftet, när man skulle ut på resa. Kom en främmande in, när man kärnade smör, som man befarade kunde taga "smörlyckan" från en, lades ett krukeband i kors under kärnan.

Att spotta var också bra. Man spottade när man gick över rinnande vatten, i tvättvattnet, i linnet, när man skulle byta om, och vid varje tillfälle då man befarade otyg. Att nämna Jesu namn var också bra. Man hörde också förr att det skreks "Jösses" vid minsta tillfälle av skrämsel.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R **M. 10629:6.**

Att vända ut och in på någon klädespersedel om man trodde sig komma för något och gick vilde. På ett ställe skulle en flicka gå med "fedefibben" (det yttersta av stjärten på fjäderfä), men åt själv upp det, till nissen. På natten kom nissen och lade henne tvärs över brunnskaret och kallade på drängen att han skulle komma ut och se och tillade: "där kan hon ligga och svala fedefibben av sig". På ett ställe i Hässleberga hade di en goenisse i skepnad av en katt. För att skydda sig för maran skulle alla borrhål och springor noga tilltäppas. Kunde man lösa upp "marelockar" utan att draga löst något hår skulle man få se maran. Var man rädd för varulven skulle man lösa förklädet och låta banden släpa efter sig, då kunde han ej komma närmare än till dessa. När man eldade bakugnen och bland riset var någon gammal riskvast skulle denna lösas innan den kastades in annars kunde vådeld hemsöka gården. Om mjölken vid kokning kokade över kärlet och kom i elden, skulle man strax kasta salt i elden annars blev korna såriga på spenarna. Kom någon karl in när man satte upp väv, sågs detta ej med blida han kunde ha med sig "ond fod" isynnerhet främmande och då spottades.

ACC. N:R M. 10629: 7

För att blidka hade den inträdande att säga: högt skäl och gå väl". För att det skulle gå lätt i väven skulle en sax föras bakvänd genom skälet. Att skilja varpen åt och genom varpen släppa ett eldkol var också bra. Köpte man en ko skulle en yxa läggas vid tröskeln till stallen och däröver skulle kon ledas. Likaså om våren då korna första gången skulle på bete. När man körde in hästar skulle detta ske i motvind, så fick de inte "kvejdra" (kvickdrag). Vante skulle man ha på första dagen om våren då man körde hästar för att inte hästarna skulle bli brutna och salt skulle slås över både karl och hästar. "Dyvelstreck" skulle sättas i bettet så fick ente hästarna kvarka. Hammeldrag skulle lenas från redskapet när man slutade arbetet annars stod hästarna och drog hela natten och var svettiga och trötta på morgonen. Man skulle hålla motsols när man spände ifrån. "Varmen" skulle ha rent vatten en gång i veckan. Personer som det gick väl för sades vara födda med segerhuva" d.v.s. vid födseln vara omsvepta om huvudet med hinner. Så fort som möjligt sökte man få barnet döpt helst på åttonde dagen efter födelsen. Onda makter sökte ju att skada barnet

7
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2
S. 34'

ACC. N:R **M. 10629:8.**

8
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och det var ju så mycket man hade att iakttaga innan barnet blivit kristnat eller som man sade: "härdat". - När barnet föddes skulle, om det var en flicka, det tagas i en skortegere, och om det var en gosse i en särkagere och tvättas i rinnande vatten vari man nedlagt vådeldskol och en penning för att tillförsäkra det fördelar. Man trodde att troll ville bortbyta sina ^{egna} ungar mot nyfödda barn, och därför sattes stål i svepningen och i vaggan. Hade man fått en sådan "bortbyting", skulle man när man eldade i bakugnen, lägga den på grisslan och låtsa att man skulle kasta in den i ugnen så skulle trollen komma och göra ombyte. En kvinna i Lyngby på 1860-talet, som hade ett missbildat barn. lade detta i en gryta och eldade under, då fadern kom och räddade det. Gudmodern hade mycket att iakttaga. När prästen läste skulle hon läsa efter för att det skulle bli "nimmelt" (få lätt att lära). En penning skulle läggas in i svepningen för att det skulle bli rikt. Skrek barnet under dopakten betydde det att det skulle bli sångare. Under hemfärden från kyrkan skulle man ej stanna och tala med någon. För att barnet skulle bli "renfärdigt" skulle gudmodern uträtta sina naturbehov före avfärden. Kvinnor som ej var ena om sig

ACC. N:R **M. 10629:9.**

9
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

fick ej vara närvarande vid slakt, barnet kunde då få fallandesot. Fick ej heller se på eldsvåda, barnet fick i så fall "lyte". Såg hon en kista stå på hakarna och ej vara låst kunde barnet bli vindögt. När kor kalvade hämtades på såmliga ställen en "sinekvinna", som skulle "sina" (signa) dem. Hett vatten fick ej slås ut på marken då kunde man skada vättarna. Barn fick ej komma ut under öppen himmel före kristnaden och deras tyg, som var uthängt till torkning skulle tagas in före solnedgången. En nål skulle alltid vara instucken i svepningen som skydd mot trolldom. Julafton skulle där skrivas kors på alla dörrar. Frukttträden skulle julafton ha en skvätt av julölet för att bli fruktbärande. Midsommarafton skulle man rulla sig naken i daggen, helst på kyrkogården, som bot mot sjukdomar. Pionbuskar skulle noga överhöljas de troddes vara sjukdomsalstrande, om man luktade på dem fick man kräfte i näsan. Om en flicka om kvällen åt en salt sill skulle hon i drömmen få se sin tillkommande som kom och gav henne dricka. Plockade hon nio slags örter och lade under sin huvudkudde skulle hon också få se honom. Om man i loftbjelkens springor stack in sedum (likörter) för var och en person skulle man få se vem

ACC. N:R **M. 10629:10.**

som skulle dä först under året, den vissnade först. Vid dödsfall kunde de som voro behäftade med lyte få bot genom att stryka sig med likets hand. En så botad fick ej se ner i sin mors öppna grav ty då kom sjukdomen tillbaka. Mot fallandesot skulle den sjuke ha hjärteblodet av ett litet oskyldigt djur t.ex. en valp. Stål skulle om julen sättas i fläsket och i sädesdrösarna. Moran skulle ge fåren det sista fodret på trettondasafton och därvid säga gimmer, gimmer för att få många gimmerlam.

Skärtorsdag skulle alla ugnstyg gömmas för att inte häxorna skulle komma åt att bruka dem. Nyårsdagsmorron skulle man i skorstene hugga po itt trästättjn så skulle ingen se om man olovligt högg skog. Vide tista skulle man tvätta. Skärtorsta fick man ej hänga ut tvätt. Då man såg nyårsnyet skulle man slå upp psalmer för var å en och säga: "kan du si våss om de bler gott kornår i år och med ledning av psalmerna spä personernas öde.

10
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R **M. 10629**: //

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Märkesdagar.

Sen 25/1 Paulus : om man lägger en halmviska på en sten och den blir liggande, kan di gerna taden in för då går de nog åt, men blåser den bort kan di låta den blåsa för då får di sjufalt igen. Regnar de långfreda kan di så hör po backa. Tor me sitt fagra skägg lockar alla små glutte udom vägg, men etter kommer avela snua å kör dom lant inj i grua. De Tor lar gro får avela sno. De mars ej vill kommer etter i april. April våd å maj kall fyllor bonens lador all. Maj kall å juni våt e något å gläs åt. Så lant som poggorna gala fårr valborgsmessoaftan så lant etter ska di tia. De håled som de blåser ifrå gamla mickelsta, derifrå ska vi få den mesta vintern. Bliele veda kommer mången man ti å greda. Släjtär en i ny bler fläsked dröjt fårr då koger de ud, men släjtär en i när håler de si bättor. Regnar de sjuovaredan, ska de regna i sju veckor därettor den 27/7. 1/8 Petri fäng ryggar alla gamla tegn. Missommarda kan en gå ud å se si bodde lissen å gla. Nårr Erik ger äjs ger Ølof kaka. Tridde tåstan i Tor trädor tranan po skånsker jor, å då ska vi ha middeaf-tan så stor.

ACC. Nr **M. 10629: /2.**

12
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

26/1 Polycarpus: skinnor ente solen länjor än en kan sala en häst då bler korned som bäst, men skinnor den övor bo berg å backa då bler nejorna bodde små å stacka.
3/2 Blasius skolle kvinjorna ente spinja fårr då blåste taged åu. Den 3 febr. skolle man ente köra med hästarna forr då ble di selbrudna. Närr di fargar vallmal i Kövenham e de tid å sko hästa i Skåne. (uttytt: När det på vintern mörknar på himmelen i vester, kan vi i Skåne vänta frost.) Aprilsnö e fåragö. Närr solen ve åppgången skinnor po vestan moln bler de regn ingan kväll. När "arken byddjor" (små ulliga moln) betyder regn. När marken på hösten överdrages med "spinjelväv" blir det storm. När himlen vid solugången är röd betyder storm. När solen vid nergången är röd och himlen likaså betyder oväder. När soten i skorstenen rinner, fläsket blir "sladded" (mjukt) gråsten i väggar och golv blir våt, kan man vänta regn. Ävenså om "Gyllenramen" (gröngölingen) låter höra sig. Många rönnbär betyder sträng vinter. Östanvär å tjarrije - trätta bårjar me regn å slutar me väta. Annors 30/11 braskar å julen slaskar å tvart om. Man skulle ge akt på

ACC. N:R **M.10629** /3.

13
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

juldagarna, som väderleken då var skulle månaderna bliva:
januari som juldagen o.s.v. Febr. månad kallade Bliela
månad. Bliel sa till Tor om han hade hans kraft skulle
han frysa kalen i koen å grisen i soen. Man skulle i denna
månad ente säga loppa utan "Blielelom", i annat fall fick
man många loppor. Då skator byggde högt betydde det en reg-
nig sommar, lågt betydde torr sommar. Korn ska sås när
tjarren bler vida. Ärtor ska sås Patrick d. 16/4. Den 3/2
fick man ente spinja ellor köra me hästana fårr då ble
di bruddna. Bönor skulle sättas Beda 27/5. Peter Katthed
22/2 skulle injen sten frysa fast mer. Den 2 febr. skulle
man ha hela höstacken å hälvten åu fordret kvar om man
skulle stå sig fram. Pinjesny å Mittjels när ska får
klippas, d.29/9 Mickaeli dag där vädret blåser ifrå bler
de mäst hela vintern. Blåser de frå öster bler stränj
vinter. Di som kom fyrst him ifrå tjorkan julada skulle
få fysst injhystad.

Marcus skull man ente så. Julafton skulle hunden ha en
bit bröd för var å en, gick han till dörren med den skulle
den dö under kommande år.

ACC. N:R **M.10629:14.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

47-49

Mera skrock och vidskepelse.

27/7 Regnar det sju sovaredan ska de regna i sju
veckor. Regnar de Klara ska de länje vara 12/8. I sten-
bocken å skorpionen skulle man inte så ärtor, men väl i
vattumannen å fiskana, för att bli lättkokta. Namn på stjärn-
bilder: Mariarocken å studedrivaren. Skärtorsdag skulle
man ha om man kunde skaffa 9 slags grönt. Långfredag:
mjölgröt å äddjakaga, vida tisdag skulle man ha "stinkakor"
(jästa pannkakor). Juldagsmorgon sylta, rödbetor å öl å
gröt. Annandags juls morgon: stekt blodkorv. Blå månda
skulle man färja. Askeonsdag skulle man koka garn. Skitta
lörda farja äddj. Piorna skulle bestå påskagilled. När
nyet hänger me kassen bler det böst. Tre dar före jul
fick korna itt for hö till middag för de skulle mjölka
bra till jul. Bengt 21/3 ska svinen kunna fö si ude å då
kan en slå soen i ännen me porsen. Gertrud 17/3 ska fåren
kunna fö si ude. Nyårsdags marn ska man kunna se i askan om
någon familjemedlem skulle dö under året. Askonsdag skulle
skulle man ha ärter. Påskdagsmarn skulle man upp å se solen
dansa runt vid soluppgången. Man skulle ha 1/2 fm till en

ACC. N:R M. 10629:15

skäppa hörfrö. St. Lars dag skulle tjänarna ha fäst sig igen i annat fall var de skyldiga att bli kvar för samma lön som året förut. "Malena me räntan", sas det. Sjusovare-
dan skulle gräset vara hugget i annat fall kom där sand i det och var det sen svårt att hålla lien skarp. Vid dop skulle, om både gossebarn och flickebarn samtidigt skulle döpas, gossen döpas först, i annat fall fick flickan skäggväxt å gossen blev skägglös. Om en kista blev stående på hakarna och ej blev igenlåst, kunde om en havande kvinna fick se den, barnet få harskår. Om en sådan kvinna såg genom ett nyckelhål blev barnet vindögt. När smågana kröv ud å la si i en bonke va där en vid småg som va kong. Kasta en då en kniv i höjen, ble de goll alltsammen. Hos Annors-Nels i Nänse va där en häst som va dålli å som di skulle söja Winninjekvinjan fårr; men di hade bonged sillarimmen om en stannare, istället fåur om hästen. Nårr hon då fittj se den, sa hom: binj rimmen där den ska binjas bler nock hästen bra. Ja - hästen ble bra, men mannen fittj tjänna po de, han fittj diaré i åta da. Nåd attide e här

L
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2

ACC. N:R M. 10629:16.

fårr ja så många gånger slivestenen gå, så de vissla ettored, å där syntes injen som dro den, når ja tjente i Nänse. Om en brud vid vigseln satte sin fot något längre fram än broggemannen skulle hon ej bli nertryckt i äktenskapet. När brudparet gick framåt kyrkogolvet skulle de gå tryckta intill varandra, för att inte något ont skulle komma mellan dem. När bruden kom till det nya hemmet skulle hon medföra en katt, gick denne villigt in i stugan, var det ett gott omen, men kunde han ej förmås att gå in, tydde detta på sorger och motgångar. Gässen skulle, för att få många gässlingar, ha havre ur ett såll, vari man lagt en ullsax. Tjugor fick man inte sticka ner med hornen i jorden. Anders 30/11 braskar å julen slaskar och tvärtom. När man kört ut gödseln skulle det sista i gödselstaden sopas ihop och i detta skulle sättas en käpp, då skulle nästa gödselhög bli lika hög som käppen.

3
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R **M. 10629:17**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Jul seder från min barndom 1870-1880-talet.

Julen var årets största högtid till hvilken gjordes de största förberedelserna. Ett ordspråk sa: "de e ente jul mer än en gång om året". Minst 14 dagar innan jul började dessa. Då stöptes ljus, de större med bomullsvekar och "pråsorna" med linnevekar. Då skulle man vara vid gott humör, med glada blickar, ty annars kom ljusen att "glo" (brinna) dåligt. Sedan kom stortvätten och sedan slagten av julagrisarna. På större ställen kunde man slagta en 6 à 7 stycken svin och ibland en kviga också. Blott en gång kan jag minnas att vi slagtrade en kviga. Det skulle ju räcka för hela året i dåtidens lantushåll. Slagtaren skulle ha "dalbagen" ett stycke runt stickhålet och slagtesup både före och efter slagten. Brygd av julölet och dricka tog ett par dagar och så bak av flere sorters bröd: grovbröd, möllesegta, sursött, kavring och vetebröd tog ett par dagar minst. På somliga ställen bakades så stort förråd, att det räckte till påsk, för att man skulle ha tiden efter jul ograverad för att göra "gärning" d.v.s.

ACC. N:R **M. 10629**:18.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

vävnad och annat handarbete. Så till sist kom den stora rengöringen i alla hörn och krokarna med kalkning av väggar i stuga och kök. Den stora "stamugnen" öfversmordes med i dricka blandad "isenfärg" eller med stenkolsolja. Under denna tid bakade "morän" flera olika sorters kakor: mandelmusslor, rosor, klenor, gorån, m.fl. Tenn- malm- och mässingssaker blankskurades och i stakarna sattes med krusat papper omvirade ljus. På lille julaaften fick vi till middag "mulljebröd" d.v.s. skivor av groft bröd doppade i det späd vari saltmattssovlet kokats. Att doppa i gryta var då bortlagd. Denna dag kom många tiggare och bad "om en bid i Goss namn". En gång räknade jag till 19. De fick en liten brödkaka, stor som en desserttallrick och ett stycke fläsk. På julaftons morgon togs så fram ur kistorna de konstrikt vävda och sydda täckena, "drätter" och "gynnen", som skulle pryda stugan under julen. Golvet som antingen bestod av lera eller tegelsten rensopades och betröddes med vit strandsand och hackat enris, vars doft jag ännu kan känna. Sysslorna med kreaturen skulle tidigt vara avslutade, och de fingo gärna en extra för-

ACC. N:R **M.10629:19.**

plägnad av hö. Den som sist fick undangjort skulle sist få inhöstat. I vanliga fall fingo korna ej annat än halm, men tre dagar före jul fingo de ett foder hö för att man skulle få mera mjölk till jul. Sist skrev man kors på alla dörrar med krita och fruktträden skulle ha en sqvätt öl, men sådant brukades ej hos oss. Sen skulle pigorna hjälpa drängarna med rengöringen och tvätta dem med såpa. Bättre kläder togs på. Man släppte också bandhunden och så var man redo att fira julen. Byns drängar skulle biträda med att ringa in julen. I skymningen kommo så drängarna och tröskemännen in och hälsade: "Go jul! go hälsa å allt va som kärt e!" Julbordet stod dukat med dräjälsduk och porslin och tända ljus, med flera sorters bröd, smör, ost och korv, fyllda ölkrus och brännvinsflaskan vid fars plats, fast han ej smakade derav. Julklappar brukades ej hos oss, blott en gång kan jag minnas att vi hade gran. Mor hade, far ovetande skickat bud med en svåger till Lund och han kom väl med den största gran han kunnat finna, den nådde väl upp på halva taket., men toppen sågades av och dugde till julgran och blev enkelt prydd. Så bjöds till bords. Far och mor satte sig

3
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M. 10629: 20.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

vid övre bordändan. Drängarna bakom bordet efter rang sist vaktepojken och tröskemannarna. Vi ungdomar framom bordet och någon inbjuden släkting eller god vän, samt pigorna, som denna dag fingo sitta till bords, i vanliga fall skulle de stå och äta för att vara till hands att passa upp. Någon av husets barn eller yngre tjänare skulle "lesa ti bors". Man läste: "Gud med en nödtorvtig spis du oss styrker här i livet, låt oss njuta vad du givet måttligt och ditt namn till pris. Rätterna voro: lutfisk, risgröt och kakor vanligast "klenor". En generation längre tillbaka stod på nedre bordändan "saltmatsfatet", ett svarvat träfat med kokt skinka, rökt fårkött och rullepölsa, detta skulle stå kvar hela julen, att jämte bröd, smör och ost bjudas tillfälliga gäster. Mitt på bordet var placerat ett tregre~~n~~aljus i bästa staken, samt på övre bordändan tvenne vanliga ljus ett för far och ett för mor. På dessa ljus gav man noga akt, den vars ljus först brann ner skulle först dö.. Tjänarna hade innan de gick till bords fått sina "julakagor", ett "siktebröd" med "sul" och klenor, som de gömde i sina kistor eller togo med till sina hem.

ACC. N:R **M. 10629:2/**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Så läste man "frå bors" bönen från katekesen: "För mat och dryck dig vare lovad o Gud, lär mig i trö att hålla dina bud." Så reste man sig från bordet för att tacka för maten genom att taga i hand, först far och mor och sedan alla de andra. Så gick man ut om porten för att "movera" sig, då kunde man höra ett och annat skott avlossas för att fördriva onda makter, som vid sådana högtider mer än annars ansågs driva sitt spel. Bordduken fick denna kväll ej tagas av bordet. Så stögle far eller någon annan av de andra och läste julevangeliet och böner ur psalmboken högt och så sjöngs en eller annarspsalm.

Sedan vidtog jullekar av mera stillsamt slag, ty nu hade far lagt sig i kakelugnsbänken och låg och "pluna". Man lekte: "gömma ringen, låna värme, skeppet är lastat" o.s.v. De äldre såg de ungas lekar en stund, men så kom kortleken fram och man gjorde kortkonster och spelade kort, dock inte om pengar. Spel som då spelades voro: "kasin, tolva, hungaröv, katt, svarte Petter, m. fl. Under tiden kunde det hända att dörren sakta öppnades och en gråsparv insläpptes i stugan, vilken hade brev med skämtsamma julkhälsningar bundet om benen. Denne flög då vanligtvis bort och släkte ljusen och i villervallan försvann den som

ACC. N:R **M. 10629: 22.**

6
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

släppt i fågeln. Ibland inkastades en svinfot, kunde man då fasttaga personen, vanligen en dräng från en granngård var han skyldig att taga lika många supar som där var ben i svinfoten. Under tiden undfägnades man med kaffe och kakor, juläpplen och nötter. Man hade alltid till julen plockat och gömt nötter och med dessa utfördes mera stillsamma lekar. Man tog en nöt i handen, bakom ryggen, under det man sade: "min so lackar ti skånen!" Medspelaren: "min so lackar ättor!" Den förre: "vikked trä ligger hon onger?" Medspelaren skulle så gissa under vilken finger nöten låg, gissa han rätt, fick han den, hvarom icke skulle han ge den andre en nöt. Till omväxling kunde man ta ringdansar, man sjöng: "Nu e de jul igen å nu e de jul igen å julen vara ska ti påska, å de va ente sannt å va ente sannt fårr därimellom kommor fastan". Höga berg å djupa dalar ta den vännen som dig behagar hej hopp min lille hjärtesnopp, vi ska dansa ti solen ringor opp, hej hopp min sköna nu ska vi dansa i de gröna". "Annors Persa stua sto i ljusalna alla ljusen brinnor hoppsan, hej hoppsan liga loppsan ej så jutor ja mi ej så bråttsan". "Aspelöv å Lindelöv å skogen full av nötter, dansa du min lille vän ja frys om mina fötter. Vi ska hämta Lisebeth hon kan

ACC. N:R **M. 10629:23.**

7
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

så vackert sjunga, å vi ska dansa millevitt (menuett)
så hela joren rångar", m.fl. Det närmade sig midnatt och
ljusen höll på att brinna ner. Då framsattes åter en mål-
tid bestående av smörgås och sylta och rödbetor och sedan
alla tackat genom att taga i hand, åtskildes man med en
önskan om god fortsättning på julen. Hunden fick en bit
bröd för var och en, gick han till dörren med den skulle
det betyda att han skulle dö under året. Till goenisse
sattes ut gröt på ett bjelkhuvud eller på loftet. Sedan
man noga fäst "varmen" och skrivit kors i denna, slumrade
snart alla utom drängarna. Dessa brukade sedan smyga sig
in och "måga" hos någon av grannarna, men kastade in
gödsel från gödselhögen i stallet och även annat ofog
bedrevs, såsom att sätta redskap upp på taken. På ett
ställe här i socknen stod en vagn uppe på ryggningen,
när man vaknade. Den hade söndertagits och burits upp
och åter sammanfogats. Man gjorde även stora dockor av halm
och klädde dem med gamla klädespersedlar och placerade
dem hos någon granne mot stugedörren så att den skulle
falla inåt då dörren öppnades. Kunde man då räkna ut hvar
den stammade från, skulle den så en annan kväll bäras
tillbaka och sättas på något finurligt sätt. Här i Hbg
blev en gång en sådan placerad i skorstenspipan så röken

ACC. N:R **M. 10629: 24.**

6
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

kunde ej komma ut på morgonen. Tidigt skulle man upp för att hinna till julottan. Man skulle ge akt på gaskan när man eldade upp och därav kunde man ta tydor för kommande år. Juldagsmorgon skulle man ha sylta med rödbetor samt öl och gröt. Annandags morgon "stekt pölsa". Juldagen höll man sig hemma, men sen vidtog besök hos släkt och goda vänner och man tog besök igen. Nu gick ungdomen "julaspoje" och ibland kunde flera sällskap infinna sig, somliga med svärtade ansikten och karlarna i kvinnokläder och kvinnorna i manskläder, med en talför man som ledare. De skulle ha traktering. Förr i tiden gick man om trättondedagen omkring med stjärnan och sjång men det har ej förekommet i min tid. "Tjugondeda Knud kör julen ud, å då jimmer mor sitt goa sul", hette det. Så tog den gråa vardagen vid igen, man skogade och körde hem ved och skötte kreaturen.

Egna minnen och erfarenheter om skördebruk.

Några ovanliga sedvänjer vid början av slåtter och skörd har jag ej hört tals om. Däremot var vid skördens avslutning flera egendomliga sedvänjer och talesätt i bruk förr i tiden. Sålunda sade man då blott en obetydlig del av säden var kvar på rot, att man skulle passa på haren eller ta haren och fruntimmerna ställde sig med "rivorna" (rävsorna) i högsta hugg låtsande sig vänta en verklig hare. Jag har själv en gång vid ett sådant tillfälle sett en hare komma fram från den sista återstoden av säden och så i känslan av att ett gott arbete var utfört ställde man till med denna lilla lustighet. Man hade ju även observerat att harar ibland gömde sig undan i den sista resten av säden och någon mystisk innebörd tror jag ej fanns i denna sed. "Stådare" eller "ståddare" (ordet uttalas på båda sätt) har jag en gång i min ungdom varit med om att utföra. Den gjordes av de sista stråna från skörden, försvarligt stor och med inlägg av stenar

för att öka tyngden och med flera band om och formad som en människa med armar och ben. Under skämt och glam i känslan och glädjen över avslutad skörd tävlade man om att göra sig lustig. Det var kvinnorna, som utförde detta och om någon yngling var närvarande låtsade man sig fånga honom och binda in honom tillsammans med säden. Sedan sattes han upp tillsammans med de andra nekarna i en "häv". Man skulle sen laga så att han fick åka på sista lasset, som ibland majades och skulle där så många som fick plats åka hem till gården. Där skulle "morän" vara tillreds och stänga portarna för att det skulle bli "jimmerlam" nästa vår. Stådaren skulle gömmas. I äldre tid bakades såkakaka av säden från denne. Vid rågskörden var brukligt med bättre mat "färsk soppa", "stenkakor", och ris- eller korngrynsgröt. Vid den övriga skörden var matordningen som vanligt. Efter skördens avslutande hade man "höstagille" med musik och dans. Man bjöds på middag bestående av: färsk soppa, pepparrotskött, stek och som efterrätt: risgrynskaka eller "klenor", "gorån" och "rosor". Till denna fäst inbjödos utom "höstafolket"

Även släkt och vänner. Efter toddy och kaffe med kakor bjöds och åts på natten en måltid bestående av sylta med rödbetor, lutfisk och gröt, samt kakor. Mellan måltiderna dansade man och till omväxling utförde man lekar "blindbock", "gömma ringen", "tjuven", "skeppet är lastat" m.fl. och ynglingarna visade prov på vighet och styrka. Säden lades in på så sätt att första laget ställdes upprätt och sedan lades nekarna i lutande ställning med axen nedåt och för att man i någon mån skulle förhindra ohyra att angripa säden var man mån om att ej toppen utan roten lades emot väggarna. I loggolvet var inlagd skallar av häst för att bättre klang skulle höras vid tröskandet. Kom någon yngre person in vid tröskarbetet tillfrågades han om han ville se lokatten. Blev svaret jakande lades plejelen om halsen och klämdes till, tills man bad om förskoning. Någon tro på ett sådant väsen, har jag inte hört omtalas liksom talet om "branntjässan" och busemannen. På mindre gårdar ville man gärna ha uttröskat till jul, men på större gårdar drog det långt fram på vintern. Om den som var långt tillbaka med arbetet talades ringaktande

och han kallades: "bagasere", "dribb", "drahas", "senor-
pels", m.fl. liknande uttryck. Var jag fått uppgiften att
såkaka bakades av mjöl från stådaren kan jag numera ej
erindra mig. Men ofta har jag hört att såkaka var lik-
tydigt med julbröd och att såväl hästar som körkarlar
skulle ha därav då man började vårbruket. Då man vet att
man ofta blandade rågmjölet med korn - eller blandsäds-
mjöl och man vet att stådaren lades överst på gällan och
tröskades sist är ej otroligt att mjöl från stådaren
också kunde komma i såkakan, då man vid mitten av 1800-
talet och tidigare uteslutande tröskade med slaga och
hade tillfälle att taga vara på säden från stådaren. Det
har inte sagts att såkakan uteslutande bakades av mjöl
från stådaren. Det är i alla fall så länge sen att ingen
nu levande kan erindra sig hur det var. Någon mening mås-
te det vara med att man besvärade sig med att taga upp
stådaren hel, ja ibland måste man ju hissa upp den i
stället för att lösa banden och sticka upp den som den
andra säden. Jag tror på ett mystiskt samband mellan stå-
dare och såkaka.

Per Andersson född 1869.

"Makternas" spel och skrock.

Man hade mycket att iakttaga i gamla tider, för att det man hade fär händer skulle lyckas. Man trodde sig nämligen vara omgiven av mystiska makter, som i regel voro fientligt stämde mot människorna, endast "vättar" eller "goenissar" voro, om man ställde sig väl med dem, villiga. Stål var ett kraftigt medel mot otyg. Det heliga korstecknet var också ett medel. Kyrkobly var även bra att bära på sig. Kors skrevs på dörrar, kors jordes i smäret efter ältningen och i surdegen, kors jordes i asken, sedan man fäst elden och likaså framför hästarna i sanden med piskskäftet, när man skulle ut på resa. Kom en främmande in, när man kärnade smör, som man befarade kunde taga "smörlyckan" från en, lades ett krukeband i kors under kärnan.

Att spotta var också bra. Man spottade när man gick över rinnande vatten, i tvättvattnet, i linnet, när man skulle byta om, och vid varje tillfälle då man befarade otyg. Att nämna Jesu namn var också bra. Man hörde också förr att det skreks "Jösses" vid minsta tillfälle av skrämsel.

Att vända ut och in på någon klädespersedel om man trodde sig komma för något och gick vilse. På ett ställe skulle en flicka gå med "fedefibben" (det yttersta av stjärten på fjäderfä), men åt själv upp det, till nissen. På natten kom nissen och lade henne tvärs över brunnskaret och kallade på drängen att han skulle komma ut och se oh tilllade: "där kan hon ligga och svala fedefibben av sig". På ett ställe i Hässleberga hade di en goenisse i spepnad av en katt. För att skydda sig för maran skulle alla borrhål och springor noga tilltäppas. Kunde man lösa upp "marelockar" utan att draga löst något hår skulle man få se maran. Var man rädd för varulven skulle man lösa förklädet och låta banden släpa efter sig, då kunde han ej komma närmare än till dessa. När man eldade bakugnen och bland riset var någon gammal riskvast skulle denna lösas innan den kastades in annars kunde vådeld hemsöka gården. Om mjölken vid kokning kokade över kärlet och kom i elden, skulle man strax kasta balt i elden annars blev korna såriga på spenarna. Kom någon karl in när man satte upp väv, sågs detta ej med blida han kunde ha med sig "ond fod" isynnerhet främmande och då spottades.

För att blidka hade den inträdande att säga! högt skäl och gå väl". För att det skulle gå lätt i väven skulle en sax föras bakvänd genom skälet. Att skilja varpen åt och genom varpen släppa ett eldkol var också bra. Köpte man en ko skulle en yxa läggas vid tröskeln till stallet och däröver skulle kon ledas. Likaså om våren då korna första gången skulle på bete. När man körde in hästar skulle detta ske i motvind, så fick de inte "kvejdra" (kvickdrag). Vante skulle man ha på första dagen om våren då man körde hästar för att inte hästarna skulle bli brutna och salt skulle slås över både karl och hästar. "Dyvelstreck" skulle sättas i bettet så fick ente hästarna kvarka. Hammeldrag skulle lenas från redskapet när man slutade arbetet annars stod hästarna och drog hela natten och var svettiga och trötta på morgonen. Man skulle hålla motsols när man spände ifrån. "Varmen" skulle ha rent vatten en gång i veckan. Personer som det gick väl för sades vara födda med segerhuva" d.v.s. vid födseln vara omsvepta om huvudet med hinnor. Så fort som möjligt sökte man få barnet döpt häst på åttonde dagen efter födelsen. Onda makter sökte ju att skada barnet

och det var ju så mycket man hade att iakttaga innan barnet blivit kristnat eller som man sade: "härdat". - När barnet föddes skulle, om det var en flicka, det tagas i en skortegere, och om det var en gosse i en särkagere och tvättas i rinnande vatten vari man nedlagt vådeldskol och en penning för att tillförsäkra det fördelar. Man trodde att troll ville bortbyta sina ^{egna} ungar mot nyfödda barn, och därför sattes stål i svepningen och i vaggan. Hade man fått en sådan "bortbyting", skulle man när man eldade i bakugnen, lägga den på grisslan och låtsa att man skulle kasta in den i ugnen så skulle trollen komma och göra ombyte. En kvinna i Lyngby på 1860-talet, som hade ett missbildat barn. lade detta i en gryta och eldade under, då fadern kom och räddade det. Gudmodern hade mycket att iakttaga. När prästen läste skulle hon läsa efter för att det skulle bli "nimmelt" (få lätt att lära). En penning skulle läggas in i svepningen för att det skulle bli rikt. Skrek barnet under dopakten betydde det att det skulle bli sångare. Under hemfärden från kyrkan skulle man ej stanna och tala med någon. För att barnet skulle bli "renfärdigt" skulle gudmodern uträtta sina naturbehov före avfärden. Kvinnor som ej var ena om sig

och det var ju så mycket man hade att iakttaga innan barnet blivit kristnat eller som man sade: "härdat". - När barnet föddes skulle, om det var en flicka, det tagas i en skortegere, och om det var en gosse i en särkagere och tvättas i rinnande vatten vari man nedlagt vådeltskol och en penning för att tillförsäkra det fördelar. Man trodde att troll ville bortbyta sina ^{egna} ungar mot nyfödda barn, och därför sattes stål i svepningen och i vaggan. Hade man fått en sådan "bortbyting", skulle man när man eldade i bakugnen, lägga den på grisslan och låtsa att man skulle kasta in den i ugnen så skulle trollen komma och göra ombyte. En kvinna i Lyngby på 1860-talet, som hade ett missbildat barn. lade detta i en gryta och eldade under, då fadern kom och räddade det. Gudmodern hade mycket att iakttaga. När prästen läste skulle hon läsa efter för att det skulle bli "nimmelt" (få lätt att lära). En penning skulle läggas in i svepningen för att det skulle bli rikt. Skrek barnet under dopakten betydde det att det skulle bli sångare. Under hemfärden från kyrkan skulle man ej stanna och tala med någon. För att barnet skulle bli "renfärdigt" skulle gudmodern uträtta sina naturbehov före avfärden. Kvinnor som ej var ena om sig

fick ej vara närvarande vid slakt; barnet kunde då få fallandesot. Fick ej heller se på eldsvåda, barnet fick i så fall "lyte". Såg hon en kista stå på hakarna och ej vara låst kunde barnet bli vindögt. När kor kalvade hämtades på såmliga ställen en "sinekvinna", som skulle "sina" (signa) dem. Hett vatten fick ej slås ut på merken då kunde man skada vättarna. Barn fick ej komma ut under öppen himmel före kristnaden och deras tyg, som var uthängt till torkning skulle tagas in före solnedgången. En nål skulle alltid vara instucken i svepningen som skydd mot trolldom. Julafton skulle där skrivas kors på alla dörrar. Fruktråden skulle julafton ha en skvätt av julölet för att bli fruktbärande. Midsommarafton skulle man rulla sig naken i daggen, helst på kyrkogården, som bot mot sjukdomar. Pionbuskar skulle noga överhöljas de troddes vara sjukdomsalstrande, om man luktade på dem fick man kräfte i näsan. Om en flicka om kvällen åt en salt sill skulle hon i drömmen få se sin tillkommande som kom och gav henne dricka. Plockade hon nio slags örter och lade under sin huvudkudde skulle hon också få se honom. Om man i loftbjelkens springor stack in sedum (likörter) för var och en person skulle man få se vem

som skulle då först under året, den vissnade först. Vid dödsfall kunde de som voro behäftade med lyte få bot genom att stryka sig med likets hand. En så botad fick ej se ner i sin mors öppna grav ty då kom sjukdomen tillbaka. Mot fallandesot skulle den sjuke ha hjärteblodet av ett litet oskyldigt djur t.ex. en valp. Stål skulle om julen sättas i fläsket och i sädesdrösarna. Moran skulle ge fåren det sista fodret på trettondasafton och därvid säga gimmer, gimmer för att få många gimmerlam.

Skärtorsdag skulle alla ugnstyg gömmas för att inte häxorna skulle komma åt att bruka dem. Nyårsdagsmorrön skulle man i skorstene hugga po itt trästättje så skulle ingen se om man olovligt högg skog. Vide tista skulle man tvätta. Skärtorsta fick man ej hänga ut tvätt. Då man såg nyårsnyet skulle man slå upp psalmer för var å en och säga: "kan du si våss om de bler gott kornår i år och med ledning av psalmerna spå personernas öde.

Skane
Bara
Lyngby

berättare rygst Pehr Andersson
född 1869

M 10629 11

avskrift

Märkesdagar.

Sen 25/1 Paulus : om man lägger en halmviska på en sten och den blir liggande, kan di gerna taden in för då går de nog åt, men blåser den bort kan di låta den blåsa för då får di sjufalt igen. Regnar de långfreda kan di så hör po backa. Tor me sitt fagra skägg lockar alla små glutte udom vägg, men etter kommer avela snua å kör dom lant inj i grua. De Tor lar gro får avela sno. De mars ej vill kommer etter i april. April våd å maj kall fyllor bonens lador all. Maj kall å juni våt e något å gläs åt. Så lant som poggorna gala fårr valborgsmessoaften så lant etter ska di tia. De håled som de blåser ifrå gamla mickelsta, derifrå ska vi få den mesta vintern. Bliele veda kommer mången man ti å greda. Släjtat en i ny bler fläsked dröjt fårr då koger de ud, men släjtat en i när håler de si bättor. Regnar de sjuovaredan, ska de regna i sju veckor därettor den 27/7. 1/8 Petri fång ryggar alla gamla tegn. Missommarda kan en gå ud å se si bodde lissen å gla. Närr Erik ger äjs ger Olof kaka. Tridde tåstan i Tor trädor tranan po skånsker jor, å då ska vi ha middeaf-tan så stor.

26/1 Polycarpus: skinnor ente solen länjor än en
 kan sala en häst då bler korned som bäst, men skinnor den
 övor bo berg å backa då bler nejorna bodde små å stacka.
 3/2 Blasius skolle kvinjorna ente spinja fårr då blåste
 taged åu. Den 3 febr. skolle man ente köra med hästarna
 forr då ble di selbrudna. Närr di fargar vallmal i Köven-
 ham e de tid å sko hästa i Skåne. (uttytt: När det på
 vintern mörknar på himmelen i vester, kan vi i Skåne
 vänta frost.) Aprilsnö e fåragö. Närr solen ve åppgången
 skinnor po vestan moln bler de regn ingan kväll. När
 "arken byddjor" (små ulliga moln) betyder regn. När marken
 på hösten överdrages med "spinjelväv" blir det storm.
 När himlen vid solugången är röd betyder storm. När solen
 vid nergången är röd och himlen likaså betyder oväder. När
 soten i skorstenen rinner, fläsket blir "sladdet" (mjukt)
 gråsten i väggar och golv blir våt, kan man vänta regn.
 Ävenså om "Gyllenramen" (gröngölingen) låter höra sig.
 Många rönnbär betyder sträng vinter. Östanvär å tjarrige -
 trätta bårjar me regn å slutar me väta. Amors 30/11
 braskar å julen slaskar å tvart om. Man skulle ge akt på

juldagarna, som väderleken då var skulle månaderna bliva:
januari som juldagen o.s.v. Febr. månad kallade Bliela
månad. Bliel sa till Tor om han hade hans kraft skulle
han frysa kalen i koen å grisen i scen. Man skulle i denna
månad ente säga loppa utan "Blielelom", i annat fall fick
man många loppor. Då skator byggde högt betydde det en reg-
nig sommar, lågt betydde torr sommar. Korn ska sås när
tjarren bler vida. Ärtor ska sås Patrick d. 16/4. Den 3/2
fick man ente spinja ellor köra me hästana fårr då ble
di bruddna. Bönor skulle sättas Beda 27/5. Peter Katthed
22/2 skulle injen sten frysa fast mer. Den 2 febr. skulle
man ha hela höstacken å hälvten åu fordret kvar om man
skulle stå sig fram. Pinjesny å Mittjels när ska får
klippas, d. 29/9 Mickaeli dag dår vädret blåser ifrå bler
de mäst hela vintern. Blåser de frå öster bler stränj
vinter. Di som kom fyrst him ifrå tjorkan julada skulle
få fysst injhystad.

Marcus skull man ente så. Julafton skulle hunden ha en
bit bröd för var å en, gick han till dörren med den skulle
den dö under kommande år.

Mera skrock och vidskepelse.

27/7 Regnar det sju sovaredan ska de regna i sju veckor. Regnar de Klara ska de länje vara 12/8. I stenbocken å skorpionen skulle man inte så ärtor, men väl i vattumannen å fiskana, för att bli lättkokta. Namn på stjärnbilder: Marierocken å studedrivaren. Skärtorsdag skulle man ha om man kunde skaffa 9 slags grönt. Långfredag: mjölgröt å äddjakaga, vida tisdä skulle man ha "stinkakor" (jästa pannkakor). Juldagsmorgon sylta, rödbetor å öl å gröt. Annandags juls morgon: stekt blodkorv. Blå månda skulle man färja. Askeonsda skulle man koka garn. Skitta lörda färja äddj. Fiorna skulle bestå påskagilled. När nyet hånjer me kassen bler det böst. Tre dar före jul fick korna itt for hö till middag för de skulle mjölka bra till jul. Bengt 21/3 ska svinen kunna fö si ude å då kan en slå soen i ännen me porsen. Gertrud 17/3 ska fåren kunna fö si ude. Nyårsdas marn ska man kunna se i askan om någon familjemedlem skulle dö under året. Askonsdag skulle skulle man ha ärter. Påskdasmarn skulle man upp å se solen dansa runt vid soluppgången. Man skulle ha ¹¹ fm till en

2

skäppa hörfrö. St. Lars dag skulle tjänarna ha fäst sig igen i annat fall var de skyldiga att bli kvar för samma lön som året förut. "Malena me räntan", sas det. Sjusovare-
dan skulle gräset vara hugget i annat fall kom där sand i det och var det sen svårt att hålla lien skarp. Vid dop skulle, om både gossebarn och flickebarn samtidigt skulle döpas, gossen döpas först, i annat fall fick flickan skäggväxt å gossen blev skägglös. Om en kista blev stående på hakarna och ej blev igenlåst, kunde om en havande kvinna fick se den, barnet få harskår. Om en sådan kvinna såg genom ett nyckelhål blev barnet vindögt. När snågana kröv ud å la si i en bonke va där en vid snåg som va kong. Kasta en då en kniv i höjen, ble de goll alltsammen. Hos Annors-Nels i Nänse va där en häst som va dålli å som di skulle söja Vinninjekvinjan fårr; men di hade bonged sillarimmen om en stannare, istället fåur om hästen. Nårr hon då fittj se den, sa hom: binj rimmen där den ska binjas bler nock hästen bra. Ja - hästen ble bra, men mannen fittj tjänna po de, han fittj diaré i åta da. Nåd ettide e här

fårr ja så många gånger slivestenen gå, så de vissla ettor
ed, å där syntes injen som dro den, når ja tjente i Nänse.
Om en brud vid vigseln satte sin fot något längre fram
än broggemannen skulle hon ej bli nertryckt i äktenskapet.
När brudparet gick framåt kyrkogolvet skulle de gå tryckta
intill varandra, för att inte något ont skulle komma mel-
lan dem. När bruden kom till det nya hemmet skulle hon
medföra en katt, gick denne villigt in i stugan, var det
ett gott omen, men kunde han ej förmås att gå in, tydde
detta på sorger och motgångar. Gässen skulle, för att få
många gässlingar, ha havre ur ett såll, vari man lagt en
ullsax. Tjugor fick man inte sticka ner med hornen i jor-
den. Anders 30/11 braskar å julen slaskar och tvärtom.
När man kört ut gödseln skulle det sista i gödselstaden
sopas ihop och i detta skulle sättas en käpp, då skulle
nästa gödselhög bli lika hög som käppen.

Julseder från min barndom 1870-1880-talet.

Julen var årets största högtid till hvilken gjordes de största förberedelserna. Ett ordspråk sa: "de e ente jul mer än en gång om året". Minst 14 dagar innan jul började dessa. Då stöptes ljus, de större med bomullsvekar och "pråsorna" med linnevekar. Då skulle man vara vid gott humör, med glada blickar, ty annars kom ljusen att "glo" (brinna) dåligt. Sedan kom stortvätten och sedan slagten av julagrisarna. På större ställen kunde man slagta en 6 à 7 stycken svin och ibland en kviga också. Blott en gång kan jag minnas att vi slagtrade en kviga. Det skulle ju räcka för hela året i dåtidens lantushåll. Slagturen skulle ha "dalbagen" ett stycke runt stickhålet och slagtesup både före och efter slagten. Brygd av julölet och drick tog ett par dagar och så bak av flere sorters bröd: grovbröd, möllesegtad, sursött, kavring och vetebröd tog ett par dagar minst. På somliga ställen bakades så stort förråd, att det räckte till påsk, för att man skulle ha tiden efter jul ograverad för att göra "gärning" d.v.s.

2

vävnad och annat handarbete. Så till sist kom den stora rengöringen i alla hörn och krokar med kalkning av väggar i stuga och kök. Den stora "stamugnen" öfversmordes med i dricka blandad "isenfärg" eller med stenkolsolja. Under denna tid bakade "moran" flera olika sorters kakor: mandelmusslor, rosor, klenor, gorån, m.fl. Tenn- malm- och mässingssaker blankskurades och i stakarna sattes med kru- sat papper omvirade ljus. På lille julaafton fick vi till middag "mulljebröd" d.v.s. skivor av groft bröd doppade i det spad vari saltmattssovlet kokats. Att doppa i gryta var då bortlagd. Denna dag kom många tiggare och bad "om en bid i Goss namn". En gång räknade jag till 19. De fick en liten brödkaka, stor som en desserttallrick och ett stycke fläsk. På julaftons morgon togs så fram ur kistorna de konstrikt vävda och sydda täckena, "drätter" och "gynnen", som skulle pryda stugan under julen. Golvet som antingen bestod av lera eller tegelsten rensopades och betröddes med vit strandsand och hackat enris, vars doft jag ännu kan känna. Sysslorna med kreaturen skulle tidigt vara avslutade, och de fingo gärna en extra för-

plägnad av hö. Den som sist fick undangjort skulle sist få inhöstat. I vanliga fall fingo korna ej annat än halm, men tre dagar före jul fingo de ett foder hö för att man skulle få mera mjölk till jul. Sist skrev man kors på alla dörrar med krita och fruktträden skulle ha en sqvätt öl, men sådant brukades ej hos oss. Sen skulle pigorna hjälpa drängarna med rengöringen och tvätta dem med såpa. Bättre kläder togs på. Man släppte också bandhunden och så var man redo att fira julen. Byns drängar skulle biträda med att ringa in julen. I skymningen kommo så drängarna och tröskemännen in och hälsade: "Go jul! go hälsa å allt va som kärt e!" Julbordet stod dukat med dräijelsduk och porslin och tända ljus, med flera sorters bröd, smör, ost och korv, fyllda ölkrus och brännvinsflaskan vid fars plats, fast han ej smakade derav. Julklappar brukades ej hos oss, blott en gång kan jag minnas att vi hade gran. Mor hade, far ovetande skickat bud med en svåger till Lund och han kom väl med den största gran han kunnat finna, den nådde väl upp på halva taket., men toppen sågades av och dugde till julgran och blev enkelt prydd. Så bjöds till bords. Far och mor satte sig

4

vid övre bordändan. Drängarna bakom bordet efter rang sist vaktepojken och tröskemannarna. Vi ungdomar framom bordet och någon inbjuden släkting eller god vän, samt pigorna, som denna dag fingo sitta till bords, i vanliga fall skulle de stå och äta för att vara till hands att passa upp. Någon av husets barn eller yngre tjänare skulle "läsa ti bors". Man läste: "Gud med en nödortvigt spis du oss styrker här i livet, låt oss njuta vad du givet måttligt och ditt namn till pris. Rätterna voro: lutfisk, risgröt och kakor vanligast "klenor". En generation längre tillbaka stod på nedre bordändan "saltmatsfatet", ett svarvat träfat med kokt skinka, rökt fårkött och rullepölsa, detta skulle stå kvar hela julen, att jämte bröd, smör och ost bjudas tillfälliga gäster. Mitt på bordet var placerat ett tregredaljus i bästa staken, samt på övre bordändan tvenne vanliga ljus ett för far och ett för mor. På dessa ljus gav man noga akt, den vars ljus först brann ner skulle först dö.. Tjänarna hade innan de gick till bords fått sina "julekagor", ett "siktebröd" med "sul" och klenor, som de gömde i sina kistor eller togo med till sina hem.

✓

Så läste man "frå bors" bönen från katekesen: "För mat och dryck dig vare lov~~ad~~ o Gud, lär mig i trö att hålla dina bud." Så reste man sig från bordet för att tacka för maten genom att taga i hand, först far och mor och sedan alla de andra. Så gick man ut om porten för att "mö-
vera" sig, då kunde man höra ett och annat skott avlossas för att fördriva onda makter, som vid sådana högtider mer än annars ansågs driva sitt spel. Bordduken fick denna kväll ej tagas av bordet. Så stögle far eller någon annan av de andra och läste julevangeliet och böner urn psalmboken högt och så sjöngs en eller anna psalm.

Sedan viätog jullekar av mera stillsamt slag, ty nu hade far lagt sig i kakelugnsbänken och låg och "pluna". Man lekte: "gömma ringen, låna värme, skeppet är lastat" o.s.v. De äldre såg de ungas lekar en stund, men så kom kortleken fram och man gjorde kortkonster och spelade kort, dock inte om pengar. Spel som då spelades voro: "kasin, tolv, hungeröv, katt, svarte Petter, m. fl. Under tiden kunde det hända att dörren sakta öppnades och en gråsparv insläpptes i stugan, vilken hade brev med skämtsamma julkhälsningar bundet om benen. Denne flög då vanligtvis bort och släkte ljusen och i villervallan försvann den som

6

släppt i fågeln. Ibland inkastades en svinfot, kunde man då fasttaga personen, vanligen en dräng från en gränngård var han skyldig att taga lika många supar som där var ben i svinfoten. Under tiden undfägnades man med kaffe och kakor, juläpplen och nötter. Man hade alltid till julen plockat och gömt nötter och med dessa utfördes mera stillsamma lekar. Man tog en nöt i handen, bakom ryggen, under det man sade: "min so lackar ti skånen!" Medspelaren: "min so lakkar ättor!" Den förre: "vikked trä ligger hon onger?" Medspelaren skulle så gissa under vilken finger nöten låg, gissa han rätt, fick han den, hvarom icke skulle han ge den andre en nöt. Till omväxling kunde man ta ringdansar, man sjöng: "Nu e de jul igen å nu e de jul igen å julen vara ska ti påska, å de va ente sannt å va ente sannt fårr därinellom kommor fastan". Höga berg å djupa dalar ta den vännen som dig behagar hej hopp min lille hjärtesnopp, vi ska dansa ti solen ringor opp, hej hopp min sköna nu ska vi dansa i de gröna". "Annors Persa stua sto i ljusalda alla ljusen brinnor hoppsan, hej hoppsan liga loppsan ej så jutor ja mi ej så bråttsan". "Aspelöv å Lindelöv å skogen full av nötter, dansa du min lille vän ja frys om mina fötter. Vi ska hämta Lisebeth hon kan

7

så vackert sjunga, å vi ska dansa millevitt (menuett)
så hela joren röngar", m.fl. Det närmade sig midnatt och
ljusen höll på att brinna ner. Då framsattes åter en mål-
tid bestående av smörgås och sylta och rödbetor och sedan
alla tackat genom att taga i hand, åtskildes man med en
önskan om god fortsättning på julen. Hunden fick en bit
bröd för var och en, gick han till dörren med den skulle
det betyda att han skulle dö under året. Till goenisse
sattes ut gröt på ett bjelkhuvud eller på loftet. Sedan
man noga fäst "varmen" och skrivit kors i denna, slumrade
snart alla utom drängarna. Dessa brukade sedan smyga sig
in och "måga" hos någon av grannarna, men kastade in
gödsel från gödselhögen i stallet och även annat ofog
bedrevs, såsom att sätta redskap upp på taken. På ett
ställe här i socknen stod en vagn uppe på ryggningen,
när man vaknade. Den hade söndertagits och burits upp
och åter sammanfogats. Man gjorde även stora dockor av halm
och klädde dem med gamla klädespersedlar och placerade
dem hos någon granne mot stugedörren så att den skulle
falla inåt då dörren öppnades. Kunde man då räkna ut hvar
den stammade från, skulle den så en annan kväll bäras
tillbaka och sättas på något finurligt sätt. Här i Hbg
blev en gång en sådan placerad i skorstenspipan så röken

kunde ej komma ut på morgonen. Tidigt skulle man upp för att hinna till julotten. Man skulle ge akt på skan när man eldade upp och därav kunde man ta tydor för kommande år. Juldagsmorgon skulle man ha sylta med rödbeter samt öl och gröt. Annandags morgon "stekt pölsa". Juldagen höll man sig hemma, men sen vidtog besök hos släkt och goda vänner och man tog besök igen. Nu gick ungdomen "jula-spöje" och ibland kunde flera sällskap infinna sig, somliga med svärtade ansikten och karlarna i kvinnokläder och kvinnorna i manskläder, med en talför man som ledare. De skulle ha traktering. Förr i tiden gick man om trätttonde-dagen omkring med stjärnan och sjång men det har ej före-kommet i min tid. "Tjugondeda Knud kör julen ud, å då jimmer mor sitt goa sul", hette det. Så tog den gråa var-dagen vid igen, man skogade och körde hem ved och skötte kreaturem.

Når ja va23 år tjente ja i Slimminge å där brua di
å laddja långhalm ongor stuebored ve julen. Å där sto
po nästa borännen hela julen: brö, smör å ost å ett höjt
svarvad fad me flere sårters tjud. Å nårr där kom nån ti-
fälletvis, ble di böna å eda au ed. Di бага itt stort bag
små sejtekagor, stora som små tallaricka, de skolle va
ti tyddjare å så fittj di en "hompel" sul ti. Kvinjan va
Per Kals dottor ve Hittjebarja, å så hade di brua i hin-
jas him.

En tös, som tjente i Grönby, hade hört ad di va ente
jutefäria för än di konne laddja bened opp om nacken å
når husbonafolked va i tjårkan skolle hon fårrsöja, å
nårr di kom him lå hon i kackelonsbäntjen me bened opp
om nacken å konne ente få de tibaga. Husbonen kom å kalla
po min man, som tjente som dränj där = "sjynja di å kom,
ska du få se nåd rolet". Han måtte så jålpe hinje å få
bened tibaga.